Literatura a prameny

BORZIČ, A. Myslím, že pro environmentální poezii budoucnosti to bude klíčová kniha. *Tvar*, 12, 2020, s. 2.
HÁBLOVÁ, A. B. *Nemísta měst: Opomíjená, pomíjivá a míjená místa měst*. Brno: Host, 2019.
HALUZÍK, R. (ed.). *Město naruby. Vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2018.
HORÁK, O. Jaký bude růst a co tu bude růst. *Lidové noviny*, 33, 2020, s. 18.
LIPSKÝ, Z. Nová divočina v české kulturní krajině I. *Geografické rozhledy*, 19, 2010, s. 12–13.

Jazyková poradna

Obyvatelská jména

Ivana Svobodová, ÚJČ AV v Praze svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: obyvatelská jména, odvozování, přípona, opisná pojmenování, změna slovotvorného základu

Key words: the names of inhabitants, derivation, suffix, periphrastic expressions, change of the base of a word

The Names of Inhabitants

Our article deals with the derivation of the names of inhabitants from the names of states and municipalities.

Při sledování ragbyového utkání na olympijských hrách v loňském roce mezi Francií a Fidži mě zaujalo, že komentátor i spolukomentátor použili pro obyvatelské jméno odvozeného od názvu státu Fidži tři podoby: *Fidžan*, *Fidžijec*, a dokonce *Fidžista*. Nahlédla jsem do starší e-mailové korespondence a tam jsem zjistila, že dotazy na podobu obyvatelských jmen rozhodně nepatří k ojedinělým a že se vztahují jak na obyvatelská jména utvořená od názvů států, popř. území, tak – a to především – od názvů obcí. Viz např. (upraveno): *Jsem studentka obchodní akademie a ráda bych se Vás zeptala na jednu otázku, kterou mám v hlavě již delší dobu, ale ještě nikdo mi na ni nedokázal odpovědět. Prosím, jak se v češtině nazývá občan (muž), který je obyvatelem Pobřeží slonoviny?* (Tento dotaz se opakoval několikrát.)

Pokud jde o obyvatelská jména,[1] tedy jména označující příslušnost k státu, ta mohou mít různou podobu. Vynecháme-li jména typu *Čech*, *Francouz*, *Nor*, jež odvozena nejsou, ale jsou naopak často sama východiskem pro vytvoření názvů států, ostatní se tvoří převážně buď příponou *-an* (*Belgičan*, *Etiopan*, *Číňan*, *Kanaďan* atp.), nebo *-ec* (*Slovinec*, *Japonec*, *Brazilec*, *Filipínec* atp.), výjimečně *-ák* (*Slovák*, *Polák*).

[1] Podrobnější výklad o tvoření obyvatelských jmen nabízí Internetová jazyková příručka (https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=720).

Ve slovníkové části *Internetové jazykové příručky* jsme ještě nedávno nalezli pouze heslo *Fidžijec*, nikoli *Fidžan*. Nahlédnutím do korpusu SYN v13[2] jsem však zjistila, že vedle výrazu *Fidžijec* (193×) se užívá i *Fidžan* (58×). Vzhledem k četnosti výskytu podoby *Fidžan* byla tato podoba doplněna do slovníkové části IJP jako druhá varianta obyvatelského jména utvořeného od názvu *Fidži*. Tím se rozšířila nepočetná skupina jmen, jež mohou být odvozena jak příponou *-ec*, tak příponou *-an*, např. *Bahrajnec* i *Bahrajňan*, *Ekvádorec* i *Ekvádořan*.[3]

Správná podoba rozhodně není *Fidžista*. Příponou *-ista* se totiž tvoří obecná konatelská jména, která především signalizují, čím se osoba zabývá, např. *lingvista*, *ragbista*, *houslista*, nikoli jména obyvatelská. Početná skupina jmen takto zakončená označuje příslušníky různých směrů, např. *realista*, *idealista*, *darwinista*.[4]

Obyvatelská jména není obvyklé odvozovat od víceslovných názvů, k nimž patří i pojmenování *Pobřeží slonoviny*. V takovém případě je nutné pomoct si opisem: *obyvatel Pobřeží slonoviny*.

V úvodu jsem naznačila, že tazatelé se zajímají především o podoby obyvatelských jmen utvořených od názvů obcí, viz např. „Existuje prosím nějaký výraz pro obyvatele Baku (*Bakínec*, *Bakín*, *Bakuňan* apod.)?“ – „Je správně *Žďáran*, nebo *Žďářan*? Někteří korektoři zastávají první variantu, jiní se přiklánějí k druhé.“ – „Ráda bych se zeptala na obyvatelská jména, která se tvoří příponou *-ák* (varianta k příponě *-an*). Patří v současnosti slova jako *Plzeňák*, *Hradečák*, *Pražák* nebo *Brňák* do hovorové vrstvy spisovné češtiny? Tato slova, ačkoliv je slýchám z médií, mi neznějí neutrálně.“

Obyvatelská jména se od názvů obcí nebo jejich částí, na rozdíl od názvů států, odvozují pouze příponou *-an*, např. *Brňan*, *Plzeňan*, *Pardubičan*, *Pařížan* (o příponě *-ák* viz dále). Ale i pro ně platí, že se netvoří od všech, především od víceslovných názvů jako *Hora Svatého Šebestiána*, *Dvůr Králové* atp., od mnohých, i jednoslovných, by se bezesporu odvodit dala, ale v praxi se nepoužívají nebo zcela výjimečně, např. *Bělá – Bělan*, *Desná – Desňan*, *Světlá – Světlan*. U takovýchto jmen se využívá pro pojmenování obyvatel opisné pojmenování (*obyvatel Bělé, Vodňan, Světlé, bělští, vodňanští, světelští obyvatelé*) nebo zpodstatnělá adjektiva (*Bělští, Vodňanští, Světelští*). Opis doporučujeme i pro substantivum označující obyvatele Baku.

Při odvozování slov dochází ke změnám slovotvorného základu: *Hradec – Hradečan*, *Praha – Pražan*, *Náchod – Náchoďan*, *Kolín – Kolíňan*, *Lhota – Lhoťan*, *Nymburk – Nymburčan*. Stejně tak dochází ke změně *r* > *ř*, proto je náležitá podoba *Žďářan*.

U mnohých obyvatelských jmen se vedle podoby s příponou *-an* používají, a to zejména v každodenní, běžné komunikaci, i podoby s příponou *-ák* (*Pražák, Brňák, Ostravák* atp.). Za stylově neutrální se stále považují varianty s příponou *-an*.

[2] *Český národní korpus* – SYN v11 [on-line], cit. 25. 3. 2024.

[3] Souhlásková alternace r-ř u cizích jmen postupně zaniká, viz tvary vokativu sg. *Frankenberger – Frankenbergre*, *Berghammer – Berghammre*. In ČECHOVÁ , M. a kol. *Současná česká stylistika*, 2008, s. 138.

[4] Viz *Mluvnice češtiny 1*. Praha: Academia 1986, s. 265, 283.